

Innovativ, bilik menecmentinə və yeni texnologiyalara əsaslanan İT siyasəti

Vergilər Nazirliyinin informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində perspektiv siyasəti məhz bu istiqamətləri əhatə edəcək

Asəf ƏSƏDOV,

Vergilər nazirinin beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əlaqələr və təşkilati məsələlər üzrə müşaviri, 3-cü dərəcəli dövlət vergi xidməti müşaviri

Dünyada baş verən qlobal tendensiyalar, dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyanın dərinləşməsi və biliklərə əsaslanan müasir iqtisadiyyatın qurulması bilik menecmenti təməlli, texnoloji baxımdan təkmil vergi sistemlərini yaratmağa sövq edir.

Müasir vergi inzibatçılığında informasiya texnologiyalarına əsaslanan mühüm bir istiqamət iş proseslərinin avtomatlaşdırılması və elektron xidmətlərin geniş spektrinin tətbiqidir. Azərbaycanın vergi xidməti son illər bu istiqamətdə əsaslı modernizasiya prosesindən keçmiş, onun texnoloji imkanları genişləndirilmiş, vergi inzibatçılığı təkmilləşdirilmişdir. 2006-cı ildə vergi inzibatçılığı proseslərinin elektron qaydada aparılmasına imkan verən Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS), 2007-2012-ci illərdə vergi ödəyiciləri üçün elektron bəyannamə, elektron vergi hesab-fakturalarının göndərilməsi, «onlayn kargüzarlıq», fiziki və hüquqi şəxslərin elektron qeydiyyatı sistemləri tətbiq edilmişdir.

Bu gün Azərbaycanın vergi xidməti qarşısında vergi inzibatçılığında informasiya texnologiyalarının tətbiqinin dərinləşdirilməsi, bu sahədə Vergilər Nazirliyinin idarəetmə sisteminin gücləndirilməsi, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan, müasir tələblərə cavab verən yeni uzunmüddətli strategiyanın hazırlanması vəzifəsi durur. Vergilər Nazirliyi yaxın perspektiv üçün informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində siyasətini 5 əsas strateji istiqamət üzrə aparmağı nəzərdə tutur.

Geniş çeşidli e-xidmətlərin təqdim edilməsi

Birinci istiqamət - müasir informasiya texnologiyaları infrastrukturunu çərçivəsində vergi ödəyiciləri ilə kontaktsiz əlaqələrin qurulması və vergi ödəyiciləri üçün rahat olan geniş çeşidli e-xidmətlərin göstərilməsidir.

İnformasiya texnologiyalarının tədricən insanların fəaliyyətinin bütün sferalarını əhatə etməsini nəzərə alaraq, Vergilər Nazirliyi vergi ödəyicilərinin geniş təbəqələrini əhatə etmək məqsədilə İT-nin imkanlarından istifadə edərək elektron hökumətin tərkib hissəsi hesab edilən xidmətlərin elektron qaydada göstərilməsi prosesinə başlamışdır. Hazırda vergi ödəyicilərinin vergi orqanları ilə əlaqələri bütün mərhələlərdə - qeydiyyatdan başlayaraq bəyannamələrin təqdim edilməsi, vergilərin ödənilməsi, vergi nəzarəti prosesinədək əsasən müasir elektron texnologiyalara əsaslanır.

2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin «Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında» 23 may 2011-ci il tarixli Fərmanı vergi xidmətində İT siyasətinin daha sürətli tempə həyata keçirilməsinə təkan vermiş, qısa müddət ərzində vergi ödəyicilərinin internet vasitəsilə qeydiyyata alınması, vergi ödənişlərinin birbaşa «İnternet vergi idarəsi» (www.e-taxes.gov.az) vasitəsilə aparılması üçün hazırlıq prosesi tamamlanmışdır.

Növbəti mərhələnin hədəfi vergi ödəyicilərinə elektron xidmətlərin spektrinin artırılmasıdır və «bir pəncərə prinsipi» əsasında təqdim edilməsidir. Hər bir vergi ödəyicisinin ona lazım olan bütün e-xidmətləri əldə etmək, tələb olunan sənədləri, o cümlədən ödəniş sənədlərini elektron qaydada asan və rahat əldə etmək imkanı olmalıdır. Eyni zamanda vergi ödəyicilərinə təkliflərin, ərizə və şikayətlərin verilməsi, vergi orqanlarının cavab məktublarına baxılması, vergi orqanlarının vəzifəli şəxsləri ilə internet vasitəsilə birbaşa əlaqə qurmaq və video-qəbul üçün elektron qaydada müraciət etmək imkanları yaradılmalıdır.

Bilik menecmenti və İT-təməlli vergi inzibatçılığının 4 əsas prinsipi

İT siyasətində ikinci mühüm istiqamət - İT-təmelli və bilik menecmentinə əsaslanan müasir vergi inzibatçılığının inkişaf etdirilməsi, onun şəffaflığının və yüksək səmərəliliyinin təmin edilməsidir.

Bilik menecmenti - düzgün idarəetmə qərarlarının vaxtında verilməsinin təmin edilməsi məqsədilə verilənlərin məlumatlara, məlumatların isə düzgün biliklərə çevrilməsi üçün ən müasir menecment sahəsidir. Bilik menecmenti sistemi insanları, təşkilatçılıq mədəniyyətini, strukturu və texnologiyaları bir-birilə birləşdirən və bunun əsasında yüksək nəticələr əldə olunmasını təmin edən bir sistemdir. Belə sistem inkişaf etmiş ölkələrin mühüm dövlət təşkilatlarında, o cümlədən vergi administrasiyalarında son 10 il ərzində tətbiq olunur və artıq öz səmərəliliyini göstərmişdir.

AVİS-in tətbiqi ilə Vergilər Nazirliyi bütün vergi orqanlarının funksional fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması, digər dövlət qurumları ilə inteqrasiya, vergi ödəyicilərinə müxtəlif növ elektron xidmətlərin göstərilməsinə nail olunmuş və bununla da bilik menecmentinin yaradılmasında ilk və vacib addımlar atılmışdır.

Müasir vergi administrasiyasında analitik potensialın gücləndirilməsi, yeni analitik və informasiya texnologiyalarından sərbəst istifadə edən və yüksək biliklərə malik olan kadrların ixtisaslaşdırılması vergi orqanlarının dayanıqlı inkişafını və dövlət qarşısında öz funksiyalarının layiqincə yerinə yetirilməsini təmin edir. Bu isə vergi orqanlarının praktiki işində müasir bilik menecmentinin qurulmasını və daimi inkişafını tələb edir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, maliyyə böhranına baxmayaraq, xarici ölkələrin vergi orqanları hər il informasiya texnologiyalarına çəkilən xərclərini 20%-ə qədər artırır. Məsələn, dünyada vergi inzibatçılığı sahəsində innovasiyaları ilə tanınan Avstraliyanın vergi administrasiyası İT infrastrukturunun, veb-portalının və analitik potensialının gücləndirilməsi məqsədilə 2005-2010-cu illərdə «ATO Change Program» adlanan İT Modernizasiyası Layihəsinin icrası üçün 800 mln. dollara yaxın vəsait xərcləmişdir.

Bu faktlar internetlə bağlı olan biznes sahələrinin və e-hökumətin inkişafı istiqamətində və vergi inzibatçılığında İT-nin vacibliyini və artan rolunu bir daha təsdiq edir.

Müasir informasiya sistemləri İT-təmelli vergi inzibatçılığının formalaşmasına dəstək verərək, onun 4 əsas prinsip üzrə inkişafını təmin etməlidir. Bunlar asanlıq, az xərclərlə yüksək səmərəliliyin əldə edilməsi, fərdi yanaşma və risklərin qiymətləndirilməsi və intellektual təhlildir.

Asanlıq prinsipi baxımından müasir İT və informasiya sistemləri vergi ödəyiciləri, həmçinin vergi orqanı əməkdaşları və rəhbərliyi üçün onların qarşısında duran vəzifələri asanlıqla yerinə yetirməkdə dəstək verməlidir. Vergi ödəyiciləri üçün bu prinsip vergi öhdəliklərini asan başa düşmək, vergi bəyannamələrini elektron formatda tez tərtib edərək göndərmək, vergi öhdəliklərini tam, vaxtında və asan üsullarla yerinə yetirmək üçün imkanlar yaradılmasıdır. Vergi əməkdaşları üçün isə bu prinsip iş proseslərinin yerinə yetirilməsinin daha asan və rahat formada mümkün olmasıdır. Vergi orqanları operativ, tam və mənbəyi bəlli olan məlumatları əldə etmək imkanları və bilik bazalarına e-çixışla təmin olunmalıdır. Vergi orqanlarının rəhbərləri yekun hesabatların tam yoxlanılmış şəkildə və istənilən formada avtomatik alınması, fəaliyyət sahələri üzrə potensial risklərin tez aşkar edilməsi və onların aradan qaldırılması üçün qərarların qəbul edilməsi üzrə informasiya dəstəyi, operativ və asan istifadə olunan e-alətlərlə təmin olunmalıdır.

Vergi orqanlarının fəaliyyətində daha az cari xərclərlə yüksək səmərəlilik əldə edilməsi ən vacib məsələlərdəndir. Bunun üçün İT infrastrukturunun müasirləşməsi və iş proseslərinin avtomatlaşdırılması ilə yanaşı, vergi nəzarəti sistemində intellektual texnologiyalar tətbiq olunmalıdır ki, audit və borcların alınması ilə bağlı tədbirlərdə yüksək səmərəlilik əldə olunsun və eyni zamanda, insan resurslarından səmərəsiz istifadəyə və vaxt itkisinə yol verilməsin. Vergi ödəyicilərinə təqdim edilən e-xidmətlərin rüsumsuz olması, «bir pəncərə prinsipi» əsasında bütün tələb olunan xidmətlərə e-çixış əldə etmə imkanları, e-audit və məsafədən keçirilən digər vergi nəzarəti tədbirləri vergi ödəyicilərinin vaxtlarına və insan resurslarına qənaət etməsinə xidmət etməlidir.

Fərdi yanaşma prinsipinə əsasən, vergi orqanlarında hər bir vergi ödəyicisi üçün xidmətlər və köməklik fərdi olaraq təqdim edilməlidir. Bu prinsip mühüm rol oynayır və vergi ödəyicisinin davranışına və vergi öhdəliklərinə könüllü əməl etməsinə müsbət təsir göstərir. Nazirliyin veb-portalının və «195» Telefon-məlumat xidmətinin yaradılması və onların vasitəsilə təqdim edilən e-

xidmətlərə, o cümlədən məsləhətlərin alınması üçün hər bir vergi ödəyicisi üçün e-çığışın təmin edilməsi fərdi yanaşma prinsipinin reallaşmasıdır.

Eyni zamanda, vergi ödəyicilərində, xüsusilə iri vergi ödəyicilərində aparılan nəzarət tədbirləri ilə bağlı toplanılan fərdi e-fayllar, həm də bu nəzarət tədbirlərini həyata keçirən vergi əməkdaşlarının vergi yoxlamaları üzrə fərdi e-dosyələr hər ödəyiciyə fərdi yanaşma prinsipini təmin edir. Belə bir fərdi yanaşmanın tətbiqi vergi inzibatçılığının şəffaflığını və yüksək keyfiyyətini təmin edir.

Risqlərin qiymətləndirilməsi və intellektual təhlil prinsipi müasir vergi inzibatçılığının özəyini təşkil edir. Müasir IT infrastrukturunda intellektual təhlilin aparılması ən zəruri məsələlərdən biridir. Bu istiqamət Vergilər Nazirliyinin perspektiv IT siyasətində xüsusi yer tutur.

Vergilər Nazirliyinin informasiya texnologiyaları sahəsində ən mühüm layihələrindən biri Risk Menecmenti İnformasiya Sisteminin yaradılması ilə bağlıdır. Risk Menecmenti İnformasiya Sisteminin tətbiqi müxtəlif sahələr və vergi ödəyicilərinin qrupları üzrə risklərin təsnifləşdirilməsinə, risklərə əsaslanan audit və operativ nəzarət tədbirlərinin planlaşdırılması və həyata keçirilməsinə, borcların idarə edilməsinin daha az xərclərlə və yüksək səmərəliliklə təmin olunmasına əsas yaradır. Eyni zamanda, vergi orqanlarının fəaliyyətinin sahələr üzrə qiymətləndirilməsinin avtomatlaşdırılması vergi inzibatçılığının ayrı-ayrı sahələrində və struktur bölmələrində potensial risklərin tez bir vaxtda aşkar edilməsinə və aradan qaldırılmasına imkan verəcək.

Vacib məsələlərdən biri də vergi tədiyyələri, sahələr və regionlar üzrə vergi potensialının qiymətləndirilməsidir. Bu analitik işlərin həyata keçirilməsi üçün riyazi modelləşdirmədən və müasir proqram təminatlarından istifadə edərək, vergidən yayınma məbləğləri müəyyənləşdirilməlidir ki, vergi siyasətinin və inzibatçılığının səmərəliliyi düzgün qiymətləndirilsin.

Əhatəli və çoxölçülü təhlil aparılması və nazirliyin rəhbərliyi tərəfindən qərarların qəbul edilməsi üçün Avtomatlaşdırılmış Strateji Menecment İnformasiya Sistemi (ASMİS) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sistem vergi proqnozları və daxilolmaları, vergi ödəyiciləri, fəaliyyət sahələrinə nəzarət, insan resursları və rəhbərliyin qərarlarının qəbul edilməsinə dəstək kimi alt-sistemləri əhatə edir.

Vergilər Nazirliyində iş proseslərinin səmərəli və operativ idarəedilməsi alınan məlumatların əhatəli və keyfiyyətli təhlilindən asılıdır.

Beynəlxalq təcrübədə geniş istifadə edilən Bİ (Business Intelligence) texnologiyaları istənilən formada, real vaxt rejimində məlumatların çoxölçülü təhlilini və intuitiv hesabatların formalaşdırılmasını təmin edir. Bu, hər seçilmiş qrup istifadəçilər üçün tez və rahat şəkildə düzgün qərarların qəbul edilməsinə imkan verən ən optimal texnologiyadır. İntellektual analitik Bİ texnologiyaları məlumatları biliklərə çevirən və istifadəçilər tərəfindən seçilmiş parametrlər üzrə Menecment İnformasiya Sistemi çərçivəsində avtomatik qaydada hesabatların formalaşmasına dəstək verən tətbiqi proqram təminatları üzərində qurulan texnologiyalardır. Bu texnologiyalar müxtəlif mənbələrdən böyük həcmdə alınan və emal olunan elektron məlumatların düzgünlüyü, əhatəli və sürətli təhlilini təmin edir.

Veb-portalın inkişaf etdirilməsi, dövlət orqanları və banklar ilə e-məlumatlar mübadiləsinin genişləndirilməsi

Vergilər Nazirliyinin veb-portalının e-hökumətin mühüm sistemi kimi daim inkişaf etdirilməsi, dövlət orqanları və banklar ilə e-məlumat mübadiləsinin genişləndirilməsi, vergi sahəsində informasiya resurslarının etibarlılığının və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi IT siyasətində mühüm yer tutur.

Vergilər Nazirliyinin veb-portalının inkişaf etdirilməsi və vergi ödəyiciləri üçün əhatəli e-xidmətlərin «bir pəncərə prinsipi» əsasında təmin edilməsi nazirliyin IT sahəsində prioritet istiqamətlərindən biridir. Nazirliyin veb-portalı vergi ödəyicilərinə göstərilən e-xidmətlər sahəsinin genişləndirilməsi, e-xidmətlər çeşidinin artırılması və e-xidmətlərin əldə edilməsini təmin edir.

Bu sahədə kütləvi məlumatlandırma imkanları ilə yanaşı, veb-portalda hər bir vergi ödəyicisi üçün bütün e-xidmətlərə «bir pəncərə prinsipi» əsasında fərdi çığışın təmin edilməsi xüsusilə vacibdir. Hər bir vergi ödəyicisi veb-portalda e-qutusuna öz loqin və parolu ilə daxil olmaqla, «bir pəncərə prinsipi» əsasında e-xidmətləri əldə etməlidir. Belə xidmətlərə, e-qeydiyyat, vergi qanunvericiliyinə və bəyannamələrin tərtib edilməsinə dair məsləhətlər almaq, e-bəyannamələri tərtib edərək göndərmək, vergiləri onlayn rejimdə ödəmək və tələb olunan sənədləri e-formatda

əldə etmək, e-qutuya nəzarət etmək, video-qəbul imkanını əldə etmək, Vergilər Nazirliyinin «E-Tədris və Məsləhət» informasiya-axtarış sisteminə daxil olmaq aiddir.

Vergilər Nazirliyinin veb-portalının e-hökumətin veb-portalı ilə inteqrasiyasının təmin edilməsi Azərbaycanda e-hökumətin yaradılmasında ən mühüm addımlardan biridir. Vergilər Nazirliyinin digər dövlət orqanları və banklar ilə e-məlumat mübadiləsinin avtomatik rejimdə təmin edilməsi və nazirliyin bilik bazasında saxlanması vergi məqsədləri üçün elektron informasiya üzrə operativliyin və davamlılığın təmin edilməsi deməkdir.

İnformasiya menecmenti sisteminin müasir strateji prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi

Vergi orqanlarının informasiya menecmenti sisteminin beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş ən müasir strateji prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi, kompüter sistemlərinin və informasiya resurslarının etibarlılığının və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi İT sahəsində strateji istiqamətlərdən birini təşkil edir.

Vergi informasiya menecmenti sahəsində beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş ən müasir strateji prinsiplər aşağıdakılardır:

- İnformasiya sistemləri bir-birilə «danışmalı», yəni inteqrasiya olunmalıdır. Bunun üçün vergi orqanlarının obyektlərə yönəldilmiş İT arxitekturası yaradılmalıdır;

- İdarəedici qərarlar ancaq yoxlanılmış mənbələrdən və düzgün məlumatlar əsasında qəbul olunmalıdır;

- Ancaq vergi məqsədləri üçün tələb olunan məlumatlar toplanılmalıdır. Bu məlumatların emalı və təhlili nəticəsində vergi inzibatçılığının yüksək səmərəliliyi təmin olunmalıdır;

- Vergi ödəyicilərinə ötürülən informasiya onların vergi öhdəliklərinin tam və vaxtında icra olunmasına dəstək verməlidir;

- Vergi orqanlarının mütəxəssisləri, menecerləri və rəhbərliyi üçün onlara lazım olan səviyyədə təhlilin tez və rahat formada aparılması məqsədilə müvafiq imkanlar yaradılmalıdır;

- İnformasiya menecmenti ən yüksək standartlara cavab verməli, məlumatların toplanılmasında təkrara və vaxt itkisinə yol verilməməlidir.

Vergi inzibatçılığı sahəsində İT innovasiyalarının təşviqi

Nəhayət, Vergilər Nazirliyinin İT siyasətində daha bir strateji istiqaməti vergi inzibatçılığı sahəsində İT innovasiyalarının təşviqinə daim dəstək verilməsi, e-kommersiya və e-xidmətlərlə bağlı əməliyyatların və qeyri-maddi aktivlərin internetdə aşkar olunması və vergitutma obyektləri kimi təsbit edilməsidir.

Ənənəvi vergitutma modeli XXI əsrin global tendensiyalarına uyğun təkmilləşdirilməlidir. POS-terminallar, internet və mobil telefonlarla e-ödənişlərin aparılması və e-ticarətin geniş inkişafı ilə bağlı hüquqi və fiziki şəxslər yaxın gələcəkdə alqı-satqı əməliyyatlarını əsasən plastik kartlar və digər növ e-pullar vasitəsilə internet üzərindən aparacaqlar. Hüquqi və fiziki şəxslərin fəaliyyətində bank vasitəsilə və internet üzərindən aparılan əməliyyatların həcmnin sürətlə artmasını nəzərə alaraq, sahibkarlıq subyektləri tərəfindən aparılan elektron əməliyyatlara görə vergilərin tutulması vergi inzibatçılığı sahəsində ən mürəkkəb məsələlərdən biridir. Bu istiqamətdə e-kommersiya və e-xidmətlərlə bağlı qeyri-maddi aktivlərin vergitutma obyektləri kimi təsbit edilməsi məsələləri Vergi Məcəlləsində və əlaqəli qanunvericilikdə mühüm dəyişikliklərin edilməsini, eləcə də elektron kommersiya və e-xidmətlərlə bağlı internet üzərindən aparılan əməliyyatların aşkar edilməsi məqsədilə vergi inzibatçılığı sahəsində innovasiya yönümlü intellektual texnologiyaların inkişafını və tətbiqini tələb edəcək.